

ЗАШТИТА ЉУДСКИХ И МАЊИНСКИХ ПРАВА У ДОБА РИМСКЕ РЕПУБЛИКЕ*¹

Апстракт: Питање заштите људских и мањинских права представља једно од најозбиљнијих и најактуелнијих питања почев од римског права па све до данас. Историјски посматрано, готово у свим земљама, различитих друштвених епоха, постојале су одређене групе људи које су се издвајале од доминантног становништва било у етичком, религиозном, културном или језичком погледу. Те групе су се називале и данас се називају мањинама. Питање њихове заштите у оквиру одређеног правног система, представља јако комплексно питање, будући да се оно увек мора широко тумачити у конекситету основних уставних начела и да њихова заштита, заправо не представља ништа друго до компромис између постојећег правног система и њихових културних, етичких, језичких, расних и националних карактеристика као темељних елемената за дефинисање мањине. У овом раду обрађено је питање заштите људских и мањинских права у оквиру римског права и то са два аспекта: улога римског права из периода Републике у заштити људских и мањинских права и допринос римског права из овог периода у стварању основних правних принципа у домену савременог грађанског али и уставног права, што истовремено сведочи и о универзалности римског права.

Кључне речи: мањина, заштита људских и мањинских права, културне, етичке, језичке, расне и националне карактеристике, римско право.

* Због техничке грешке рад је изостао из зборника радова “Људска и мањинска права у европском правном простору”, свеска I, у издању Центра за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу, објављеном децембра 2011. године.

¹ Чланак је резултат рада на пројекту Правног факултета Универзитета у Нишу, „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору“, који финансира Министарство за науку и технолошки развој, бр. уговора 179046

УВОД

Питање заштите људских и мањинских права представља једно од најозбиљнијих и најактуелнијих питања почев од римског права па све до данас. Историјски посматрано, готово у свим земљама, различитих друштвених епоха, постојале су одређене групе људи које су се издвајале од доминантног становништва било у етичком, религиозном, културном или језичком погледу. Те групе су се називале и данас се називају мањинама. Питање њихове заштите у оквиру одређеног правног система, представља јако комплексно питање, будући да се оно увек мора широко тумачити у контексту основних уставних начела и да њихова заштита, заправо не представља ништа друго до компромис између постојећег правног система и њихових културних, етичких, језичких, расних и националних карактеристика као темељних елемената за дефинисање мањине. Јер, мањина, није ништа друго до “група грађана једне државе, која нумерички представља мањину и која је у недоминантној позицији у држави, и која има етничке, религиозне или језичке карактеристике, по којим се разликује од преосталог дела становника једне државе, која има осећај солидарности (један за другог), која је мотивисана у смеру јединства, имплицитно, са колективном вољом за преживљавањем и чији циљ је да се оствари једнакост у већини, и то како правна тако и фактичка једнакост”²

У овом раду обрађено је питање заштите људских и мањинских права у оквиру римског права и то са два аспекта: улога римског права из периода Републике у заштити људских и мањинских права и допринос римског права из овог периода у стварању основних правних принципа у домену савременог грађанског али и уставног права, што сведочи и о трајном карактеру римског права и његовој актуелности у свим етапама развоја људског друштва.

1. Закон XII таблица

За разлику од првог периода у развоју римске правне историје³, у коме је Рим био мала заједница, недовољно развијена у свим аспектима друштвеног развоја, коју су чинили само њени хомогени становници, уверени да потичу од избеглица града Троје⁴ и чије је право било само скуп неписаних обичаја, предаваних усмено са колена на колена, и примењиваних једино на становнике

2 Види: Deschenes, J.-"Proposal Concerning a Definition of the Term "Minority", Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, UN ESCOR, 38th session, UN e/CN.4/Sub.2/1985/31 p. 181.

3 Први период носи назив “доба краљева” или “доба војне демократије”и траје од оснивања града Рима 754. године пре нове ере, па све до смрти Јустинијана 565. године нове ере.

4 Види: Машкин, М. А.-Историја старог Рима, Београд, 1977, стр.7.

града Рима (*ius civile*), други период, тј. доба Републике карактерисале су битно измењене друштвене прилике. Иако су још увек биле приметне карактеристике претходног друштвеног уређења, (сточарско-земљорадничко друштво, примитивна обрада земље на малим парцелама, затворена кућна привреда, патријархално ропство), период римске *Res publica*, у историји развоја друштва, обележен је економским напредком.⁵ Он се пре свега, огледао у све чешћем разбијању широких породичних заједница (*consortium*), на мање породичне групе (*familia*), које су могле и самостално да опстану, јер се у то време већ долазило до каквог, таквог, вишка производа. Појава вишка производа, довела је и до рађања приватне својине, која је са своје стране нужно захтевала увођење нове, не обичајне, већ правне регулативе, у циљу заштите новостечених права.

Новонастале промене у привреди и породичној организацији, неминовно су се рефлектовале и на друштво у доба доношења Закона XII таблица.⁶ “Некада је Рим представљао практично монолитно гентилно друштво, ослоњено на заједничку земљу (*ager gentilitius*) и на врло широке породичне заједнице гентила, уз стару гентилну политичку организацију која је подразумевала равноправност већине гентила, патриција. Временом се формирао слој плебејаца, слободних али сиромашних у поређењу са патрицијима, лишених учешћа у коришћењу заједничке земље и у политичкој организацији патриција. Јачање тог слоја, који учествује у ратовима заједно са патрицијима, са једне стране, и раслојавање самог слоја патриција, са друге стране, нарушавају некадашње јединство и изазивају сукобе, пре свега између два друштвена слоја, патриција и плебејаца... Уз захтеве за учешћем у политичком животу, ван ратовања, и за учешћем у подели освојене земље, све су изразитији и захтеви плебејаца за правном сигурношћу у оквиру новонастале државе и тек рођеног примитивног права; јер формуле суђења, као и формуле уговарања, заједно са верским правилима које су прожимала читав ондашњи живот, фактички и правни, биле су у рукама патрицијских свештеника (*pontifices*), недоступне и непознате плебејцима”.⁷ Из наведених разлога, плебејци су све више изражавали сумњу у веродостојност тумачења обичајних норми од стране свештеника (аристократског тела), и због тога су захтевали да се обичајно право запише, како би се, са једне стране избегли спорни случајеви, јер би унапред могли да знају за свој правни положај, а са друге, како би се овлашћења свештеника у тумачењу обичајног права ограничила.

5 Ово је посебно било карактеристично за други период у развоју Римске Републике, који се сматра периодом квалитативних промена и који започиње падом Картагине 201. године пре нове ере.

6 У даљем тексту: *Lex duodecim tabularum*.

7 Опширније: Јовановић, М.-Коментар старог римског *ius civile*, књига друга, Ниш, 2007, стр. 10.

Као резултат свих поднетих захтјева од стране плебејаца 451. године пре нове ере, именована је Комисија од десет грађана (*decemviri*), која је добила задатак да припреми писани текст Закона, по узору на чувене Солонове законе за град Атину (*decemviri legibus scribendis*). Наредне 450. године пре нове ере, сачињене су још две таблице, чиме је заокружен целокупни посао и Закон, чувен по називу *Lex duodecim tabularum*, дат је скупштини на усвајање.⁸ Усвајајући га скупштина му је дала законску снагу која је подједнако обавезивала и патриције и плебејце. Имајући у виду да је до периода Републике римско друштво карактерисала монолитност, а од доба Републике подела друштва на два слоја, у литератури се и наводи да је доношење *Lex duodecim tabularum* између осталог, у историји Рима, означио, по први пут победу за заштиту људских и мањинских права, у овом случају победу плебејаца.

Не спорећи да је само доношење Закона, представљало победу плебејаца за људска права, Станојевић још и додаје: ”Закон је био резултат и компромиса између патриција и плебејаца, између традиције и иновације. Једни су успели да се слово закона објави, да се за све примени исти поступак, да се ублаже камате, а други: да се заштити приватна својна, да се инсолветни дужник казни...”⁹

Дакле, иако су и патрициј и плебејци били припадници истог народа (избеглица из града Троје), у друштву које је постојало у периоду Републике, плебејци су, иако бројнији, представљали мањину у својој сопственој средини. Ова тврдња се може и научно поткрепити применом савремених дефиниција мањине, по којима се однос патриција и плебејаца, без икакве дилеме, дефинише као однос владајуће већине и мањине.¹⁰

Према, квантитативној дефиницији, мањина изражена у бројкама може да буде множина у друштву. То је и био случај са плебејцима, који су најпре били бројнији у односу на патриције, а потом и све “масовнији и економски јачи (пре свега кроз бављење све развијенијим занатством)...политичка снага која се

⁸ Закон XII таблица био је почетак римског права каквог знамо и данас, а његове одредбе обухватале су целокупно подручје права, укључујући и јавно право (*res omnes publicae privataeque est iuris*). Изворни текст није остао сачуван, али у каснијим списима постоји толико мноштво цитата да је њихов садржај у битноме реконструисан. Опширније: Stein, P.-Rimsko pravo i Evropa, (prevod sa nemačkog Nikola Peterak), Zagreb, 2007, str.12.

⁹ Станојевић, О.-Римско право, Београд, 2001, стр.45-46.

¹⁰ У савременом праву постоје бројне дефиниције мањине, али је најприхваћенија она која је дао Francesco Capotorti, који је био специјални извештач именован од стране Подкомисије за превенцију од дискриминације и заштите мањине. По њему мањина је “група која је нумерички инфериорна у односу на преостали део становника у држави која је у недоминатној позицији, чији чланови-држављани у тој земљи- поседују етничке, религијске или лингвистичке карактеристике по којима се разликују од осталих становника, и који имају имплицитно осећај солидарности, усмерен на очувању њихове културе, традиције, религије или језика”. О томе: Capotorti, F.- “Study on the Rights of Persons Belonging to ethnic, Religious and Linguistic Minorities”, 1977, p.568.

није смела подценити; и то не само због страха од сукоба, већ и због интереса самих патриција, којима је била потребна сарадња са плебејцима, како ради учешћа у ратовима, тако и ради њихових занатских услуга и низа делатности у функционисању самог града. А слој плебејаца је, по бројним подацима судећи, настао јединствено, иако је био доста шароликог састава”.¹¹

Према другој дефиницији коју даје Andras Bragyoва термин мањина се употребљава за “групу која нема једнак приступ “благодетима” у животу заједнице у целини и у одлучивању заједнице, која јој је својствена као делу друштва”,¹² што је управо био случај са плебејцима када се има у виду да нису имали учешћа у расподели земљишних добара (економска моћ), као и да нису учествовали у политичком управљању заједницом, односно, политичка права су им била сведена само на активно бирачко право, тј. право да бирају патриције за високе почести.

Доношењем *Lex duodecim tabularum*, плебејци су се изборили за своја, пре свега, политичка права (увођење плебејског трибуна), али и ограничења земљишних поседа патриција на 500 југера земље. Зато са правом римски хроничари и правници истичу да је доношење овог Закона значајан успех плебејаца у њиховој борби за заштиту људских права.¹³

2. Делатност претора у стварању права

Заштита људских и мањинских права није било питање, актуелно само у периоду Републике у коме је донет *Lex duodecim tabularum*. Ово питање било је актуелно током целог периода Републике све до 212. године када је конституцијом цара Каракале (*constitutio Antoniniana*) свим становницима римске империје признат једнак статус-статус грађанства.

Након доношења *Lex duodecim tabularum*, који је представљао целокупну кодификацију римског обичајног права, наставило се са пружањем правне заштите и то не толико на основама већ донетог Закона, већ у оквиру преторове јурисдикционе делатности, употребом одговарајућих правних средстава.

До тог периода право које се примењивало у Риму било је строго формалистичко и круто и једино је одговарало малој заједници, недовољно развијеној, какав је био Рим на почетку свога постојања, у првом периоду

11 О томе: Јовановић, М. op. cit. str. 10.

12 Види: Bragyoва, А. - "Are There Any Minority Rights? Equality and Minorities", Clarendon press, Oxford, 1992, p.501.

13 Пошто су правна правила, дани у којима су могли бити објављени поједини правни послови и форме које су за њих морале бити употребљене, чувани као тајна од стране свештеничке колегије понтифика, састављене искључиво од патриција, плебејци их нису познавали па су зато често били изложени самовољи и злоупотребама од стране патриција. После дуже борбе патрицији су пристали да кодификују и објаве *ius civile*. О томе: Стојчевић, Д.- Римско приватно право, београд, 1983, стр.21.

приликама, које би омогућило адекватну заштиту људских и мањинских права у новоосвојеним територијама.

Поред два конзула, бирана годишње, који су пре свега вршили основне државне функције, при чему правосудну у мањем обиму, 367. године пре нове ере (*Lex Licinia Sextia*), изабран је био посебни магистрат (*praetor*), који се искључиво бавио правосудним пословима. Његова улога је дошла до пуног изражаја у другој половини периода Републике, када је он странама које су у спору (посебно у случајевима када једна од страна није била пуноправни римски грађанин) дозвољавао да се уместо тачно одређених прописаних речи, односно тужбених облика, за захтев и одбрану користе властитим речима. У ситуацијама када је сазнавао шта је био предмет спора, он је хипотетичким појмовима утврђивао предмет у писаном облику познатом као формула.

Претор је могао да издаје формуле, правна решења, увек када би сматрао да су она била правнополитички оправдана, односно кад год би сматрао да је тужитељ у праву и да може да докаже своје чињеничне наводе. На тај начин је пружао правну заштиту свима, када им је иста била потреба, не водећи при том рачуна да ли је одређено лице доминантан грађанин римске државе (пуноправни римски грађанин) или представник мањине.

У противном, да се је држао старог и строгог римског цивилног права, претор не би никада могао, примера ради, да пружи адекватну заштиту власнику ствари (ако је он становник провинције), јер он није био власник по одредбама старог *ius civile*. Или могао је да одобри наследничку тужбу само ономе лицу које се сматрало наследником на темељу старог цивилног права.

Међутим, излаз из таквих ситуација, претор је налазио у виду формула, тако што је у првом случају могао да понуди “невласнику” алтернативну тужбу, како би му омогућио да стекне физичку власт над ствари, све док протеклом времена не би и стварно постао власник ствари по цивилном праву. Или у другом случају могао је и оном лицу које се није сматрало наследником на темељу цивилног права да понуди алтернативно средство којим је таква особа могла да стекне власт над оставином.

Међу првим “ванредним” средствима (тј. оним изван нормалне процесне процедуре), била је преторова заповест да се нешто учини или неучини (интердикт). Многи интердикти били су скројени тако да су могли да спрече ометање посуда ствари, те да се на тај начин осигура да се сви евентуални спорови реше судским путем. Претор није издавао интердикт само на захтев, него се сматрао овлашћеним да их издаје и онда када је постојала ситуација која је оправдавала доношење интердиктата.¹⁷

Још јаче дејство од интердиктата, чиме се је остваривала заштита људских и мањинских права, имала је *restitutio in integrum*. Њоме се је укидало дејство неког правног посла који је био ваљан по прописима старог цивилног права *ius*

¹⁷ Детаљније: Stein, P.op.cit. str. 19.

civile, али који је био неправедан према другој страни, нарочито у ситуацијама када је та друга страна била становник провинција. Након такве наредбе о поврату у пређашње стање, претор би оштећеним странама допуштао посебне тужбе, еквивалентне тужбама на које би стране имале право и да се правни посао није ни догодио.

Међутим, применом ванредних правних средстава које би претор одређивао за сваки конкретан случај понаособ, штитила су се права и самих римских грађана. Примера ради, према одредбама старог римског цивилног права пунолетство за дечаке се стицало са навршених 14, а за девојчице са навршених 12 година живота. Овако ниско постављена граница пунолетства одговарала је приликама у Риму док је он био једноставно друштво ране Републике. Међутим, са географским ширењем и свеукупним развојем друштва, лице од 14 година живота било је непримерени учесник једног робно-новчаног промета. Другим речима, врло често се дешавало да такво лице буде предмет различитих злоупотреба лукавих трговаца.¹⁸ Због тога је било неопходно померити границу стицања пословне способности. Али тако нешто је захтевало темељне промене целокупног права, због чега су Римљани такве ситуације радије препуштали претору да решава на свој начин применом норми изведених употребом нових правних средстава, а које су биле садржане у едиктима претора, него да приступају темељној измени постојећег права.

Дакле, преторовом јурисдикцијом (применом формула и објављивањем едикта који су их садржали), претор, иако је тврдио да је само примењивао старо право, он је заправо стварао ново право (*ius honorarium*), и пружао адекватну правну заштиту не само грађанима Рима, већ и становницима новоосвојених територија, који су се полазећи од савремене квантитативне дефиниције сматрали мањином.

3. *Ius gentium*-право народа

Старо римско *ius civile* важило је и обавезивало само римске грађане, који су се, како смо то већ истакли неколико пута, сматрали доминантним народом у оквиру римске државе. “Право римских грађана (*ius civile*) било је поносна баштина Римљана и није се могло тек тако проширити и на странце. У III веку право грађанства била је повластица којом су се Римљани разликовали од других народа”.¹⁹ Изузетно, то право је важило и за Латине, становнике Лацијума²⁰, уколико им је било признато *ius commercii* (право трговања). Сви

¹⁸ Опширније: Игњатовић, М.- Старатељство над малолетницима -некад и сад-, Београд, 2007, стр. 20-21.

¹⁹ Детаљније: Стојчевић, Д.о.р.с.т. стр. 27.

²⁰ Римљани су једино Латине сматрали мањином на темељу свог правног поретка, док су осталим становницима државе признавали статус апатрида-странаца.

остали становници Царства имали су положај неграђана или странаца (*hostes* или касније перегрини).

Из почетка, када је Рим био мала заједница, мали је био број странаца који су га настањивали, па уколико би дошло до спора између римског грађана и евентуалног странца, прибегавало се фикцији да је и странац римски грађанин. Али касније, када се римска држава проширила, нарочито после пунских ратова, и када је број странаца, који су настањивали римску државу, нагло порастао, било је потребно да се нађу решења, посебно у случају када је једна страна у спору или када су обе биле странци. Дакле, поставило се питање њихове правне заштите. Традиционално римско право (*ius civile*) на њих се није могло применити.

Управо из тог разлога 242. године пре нове ере уведена је служба другог претора (*praetor peregrinus*), који је имао задатак да решава спорове у којима су обе стране или само једна биле странци. У тим споровима претор је примењивао правне норме које су произилазиле употребом правних средстава од стране градског претора, које је он уносио у своје едикте. Поред увођења посебног поступка са писменом формулом, он је стварао и материјалноправне норме, по којима су се такви спорови решавали. Те правне норме чиниле су оно што су Римљани називали *ius gentium* или право народа.²¹ Тако се примера ради развио неформални зајам, насупротив формалном зајму, уместо манциповане куповине развила се је неформална куповина и продаја. Са друге стране, овим путем су и неки страни правни обичаји и установе, као нпр. писменост уговора, грчке одредбе о поморском зајму (*foenus nauticum*) улазиле у римско прво и ослобађале га строгог формализма.²² На тај начин је не само ублажавана строгост старог права, већ је у оквиру постојећих правних норми била створена могућност за сагледавање и заштиту права свих становника римске државе, а не само Римљана.²³

Све до 212. године Римљани су живели тако што су разликовале две врсте правних институција, применом којих су могли да остварују заштиту својих права. Једне су биле традиционалне и строге и примењивале су се само на римске грађане, као доминантан народ, док су друге биле ослобођене строгих

21 "Ius gentium, право народа, стајало је на располагању подједнако римским грађанима и онима који то нису имљанима да решавају оне практичне проблеме који су настајали због странаца који су живели под римском влашћу. Када су касније размишљали о томе зашто су таква правила свуда била призната, дошли су до закључка да би разлог морао бити утоме што та правила нису настала из неке традиционе праксе, него из природних разлога, по природном разуму. Због тога се право народа изједначавало са природним правом (ius naturale)". Види: Stein, P. op. cit. str. 21.

22 О томе: Хорват, М-Римско право, Загреб, 2002, стр. 60.

23 Зато је код послова *ius gentium* преовладавао *bona fides*, односно *aequitas*. Овде се радило о праву *ius aequitum*, о "правичном праву", које се показало као примарно у односу на старо цивилно право, јер је више водило рачуна о заштити људских права. Ibidem.

форми и формализма уопште и примењивале су се на све остале становнике римске државе, али и на саме Римљане.

Ius gentium није било ни међународно ни међудржавно право. То је било право које се примењивало у оквиру римске државе, па самим тим је представљало и део њеног правног система. Заправо, било је речи о праву које је пре свега било трговачког карактера, јер се претежно односило на власништво и уговоре, и које се примењивало међу самим римским грађанима и у правним односима са странцима. Будући да је регулисало поменуте односе оно је по својој природи било еластичније, гипкије, па је самим тим могло адекватније да пружи заштиту људским правима.

4. Утицај римског права на савремено право (универзалност римског права)

Питање односа римског и савременог права, често је предмет бројних расправа романиста и цивилиста. Наиме, иако цивилисти нерадо прихватају да је утицај римског права на савремено грађанско право велики, и стално истичу да је он пуки историцизам у развоју савремених института грађанског права, не може се порећи, да се како то истичу Eisner-Horvat, “даљи развој грађанског права не може ни замислити без претходног познавања римског права, с обзиром да је римско право у великој мери и темељ за изградњу великог броја савремених грађанских законика, и то како у погледу њихове правне технике и терминологије, тако и у погледу низа правних појмова преузетих из римског права”.²⁴

Овоме у прилог, сведоче и бројни институти римског права, римска начела, римска казуистика који су опстали до данас (поједини институти римског стварног права примењују се у савременом праву готово у неизмењеном облику), а неки су чак и актуелизирани са афирмацијом приватне својине. Несумњиво је да је овај утицај најизраженији у оквиру савременог стварног права (подела ствари, заштита својине, службености, итд.) и облигационог права (систематизација извора облигација, концепција уговора, елементи уговора, његове форме, одговорност за правне и физичке недостатке ствари код уговора о купопродаји, итд.). Међутим, оно што ће бити предмет анализе овог дела рада је утицај римског права на савремено јавно право, прецизније актуелизација темељних принципа романистичке традиције у оквиру уставног права и заштите људских и мањинских права у оквиру њега.

Прокламујући основна људска права и слободе Устав сваке земље, па и Републике Србије, полази од основног начела а то је једнакост грађана пред

²⁴ Детаљније: Eisner, B., Horvat, M. - Rimsko pravo, Zagreb, 1947, str. 5.

законом (чл. 36. Устава),²⁵ чији се правни темељи налазе још у *Lex duodecim tabularum* (I,5): *Nexi mancipiique forti sanatique idem ius esto* (на презадужене, и оне у мандипијуму, на угледне и клијенте нека се примењује једнако право).²⁶ Пета одредба Закона подсећа на начела настала у доба капитализма, који је прокламовао једнакост грађана пред законом. Ова одредба у суштини има уставни карактер што истиче и Маленица у свом осврту на садржину Закона XII таблица: “неке законске одредбе ипак имају уставни карактер. Тако је у прву таблицу везано за ток парничног поступка убачена и једна начелна норма да право за све грађане треба да буде исто, без обзира да ли су они слободни или су се нашли у зависном положају, и без обзира на то да ли припадају слоју моћних или нејаких”.²⁷

Из овог начела произилази још једно које је било актуелно и у доба доношења *Lex duodecim tabularum*, али које је актуелно и данас у савременом праву, а то је начело по коме се Уставом предвиђа заштита људских и мањинских права (чл. 22. Устава РС-“свако има право на судску заштиту ако му је повређено или ускраћено неко људско или мањинско право зајемчено Уставом, као и право на уклањање последица које су повредом настале”). Наведена заштита свој темељ има у римском праву, јер се дефинисала и одредбама *Lex duodecim tabularum* (I,1). Тако је било одређено “ако је неко позван на суд, нека иде. Ако не иде, нека се позову сведоци, а затим нека га ухвате...”.²⁸ Међутим, једнакост грађана пред законом, изражена је и кроз чувено римско начело *audiatur et altera pars*, регулисано у седмој одредби прве таблице Закона: “ако се не нагоде, нека пре подне заједно оду на комициј или форум ради расправљања спора. За време излагања треба да су присутне обе странке”.²⁹

Поред прокламованог начела, право сваке земље организовано је тако да се следи хијерархија највишег правног акта а то је у свакој земљи њен Устав. Тако и у Уставу РС (чл. 194.) стоји да сви закони и други општи акти Републике Србије, морају бити сагласни са Уставом.³⁰ Наведено начело законитости прокламовано је и у Теодосијевим и Јустинијановим конституцијама (*Neque magistratum issiones valebunt adversus id, quod lege ordinatum est*).³¹ И један и други извор при дефинисању овог начела позивају се на Гаја, који је опет истицао да су далеки

25 Види: Устав Републике Србије, дневни лист “Данас”, октобар 2006, стр. 5. У даљем тексту: Устав РС

26 О томе: Catalano, *Populus Romanus Quirites*, Torino, 1974, p. 140.

27 Опширније: Јовановић, М.ор. cit. str. 46.

28 Види: Николић, Д., Ђорђевић, А.-Законски текстови старог и средњег века, Ниш, 2002, стр. 75.

29 Ibidem.

30 Види: чл.195. Ibidem.

31 Види: Iust.Nov.113,1,1.

корени овог начела управо у *Lex duodecim tabularum*. У табlici XII,5 стоји: “У Закону XII таблица постоји пропис да ће све оно што касније народ изгласа бити законито и признато, ако је у складу са основним одредбама Закона”.³²

Затим, начелна забрана ретроактивности закона, присутна у свим Уставима, па и у Уставу РС (чл.197.),³³ такође своје изворе налази у одредбама Закона XII таблица (*leges et constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta praeterita revocari, nisi nominatum etiam de praeterito tempore adhuc pendentibus negotiis cautum sit*).³⁴

Још једно начело прокламовано Уставом, а које своје корене има још у романистичкој традицији из доба Републке, односно у *Lex duodecim tabularum* је начело из домена казног права “*nulla poena sine lege*”. Ово основно казно начело је загарантовано чл.29. Устава РС (“лице лишено слободe без одлуке суда мора без одлагања, а најкасније у року од 48 сати бити предато надлежном суду, у противном се пушта на слободу”). Корен овог казног начела налази се у шестој одредби девете табlice која гласи: “И Закон XII таблица је забрањивао да се убије неко без судске пресуде”.³⁵ Осим тога и уставна гаранција да нико не може бити суђен за дело за које је већ био суђен и за које је донета правоснажна судска пресуда (чл.34. Устава РС), своје темеље налази у чувеном романистичком правилу *ne bis in idem* (XII таблица).

И слобода удруживања, која је поново афирмисана новим уставом Републике Србије из 2006. године, а коју прокламују готово сви савремени Устави, прокламована је била и Законом XII таблица (VIII,26): “*His sodalibus potestatem facit lex, pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant*”,³⁶ што је у преводу значило да је ортацима Закон дозволио да склапају какав хоће уговор само да не буде супротан јавном поретку. И у Уставу РС (чл.55.) предвиђа слободу удруживања, при чему се у одредби Устава између осталог истиче: “Уставни суд може забранити само оно удруживање чије је деловање усмерено на насилно рушење уставног поретка, кршење зајемчених људских или мањинских права или изазивање расне, националне или верске мржње “. Интересантно је да поред суштинске подударности у дефинисању ове уставне гаранције, Закон XII таблица иде даље и у двадесетпетој одредби осме табlice прецизира да је било забрањено било какво ноћно окупљање по градовима.

Поред наведених уставних гаранција, које своје далеке корене имају као што смо то напред већ доказали у Закону XII таблица, неке њене одредбе су

32 Види: Николић,Д.,Ђорђевић,А.оp.cit.str.84.

33 “Закони и сви други општи акти немогу имати повратно дејство...” Види: чл.197. Забрана повратног дејства закона и других општих аката

34 О томе: Kaser, Das romische Privatrecht, Zweiter Abschnitt, Munchen, 1975., p.56.

35 Види: Николић,Д.,Ђорђевић,А.оp.cit.str.82.

36 Види: Kaser, Das romische Privatrecht, Zweiter Abschnitt, Munchen, 1971., p.22.

чак и актуелизоване у савременом праву, па самим тим и у Уставу наше земље са афирмацијом приватне својине. То се пре свега односи на право на имовину (чл.58.) и на право наслеђивања (чл.59.), који су досад, имајући у виду друштвено-економске прилике у нашој земљи и социјалистичко уређење биле решене на начин који се битно разликовао од начина на који се то питање данас дефинише, а које је афирмисало и традиционално римско право, а то је право приватног власништва.

Неке од наведених уставних гаранција и њихово довођење у везу са римским правом, у овом делу рада имало је само за циљ, са једне стране, да докаже да се питање заштите људских и мањинских права, постављало и да се о њему водило рачуна још у римском праву и то почев од периода ране Републике, а са друге стране да докаже да су многобројна правна правила и принципи римског права, управо из овог периода, свакако утицали и на развој савремених уставних принципа, што говори у прилог тезе о универзалности римског права.

Уместо закључка

Питање правне заштите људских и мањинских права само је једно у низу питања у чијој основи је римско право, које и данас “информише” савремене правне системе континенталног типа. У процесу стварања савременог приватног али и јавног права, као што смо то већ истакли у самом раду, битну улогу има и познавање римског права. У последње време његова улога у развоју права посебно долази до изражаја када је у питању право Европске Уније као право *ius commune*. О утицају римског права у формирању европског правничког ума, најбоље сведочи дијалог Гетеа са Екерманом, у коме Гете упоређује римско право са гњурцем, који с времена на време зарони у дубине мора, па поново изрони на површину, не губећи се никада за стално, чиме добија трајни карактер.³⁷

Отуда познавање римског права је нужан предуслов за развој једног свеукупног правничког образовања, јер да би се детаљно разумео један правни институт или правна појава у њеној свеукупној суштини, као што је то у конкретном случају било питање заштите људских и мањинских права, неопходно је да се крене од прошлости и то не само тако што би се та појава или институт проучавали парцијално, као прост збир правних норми, већ што би се проучавали у ширем контексту, у оквиру историјских, правних, политичких, културних, економских прилика, односно у оквиру њене сложености и свеобухватности. У том смислу римско право има непроцењиву вредност, јер да би један правник могао да изучава право и да га практикује у будућности неопходно је да познаје његове корене, односно његову прошлост.

³⁷ О томе: Zimmermann, R.-Roman Law, Contemporary Law, European Law, Oxford, 2001, p. 23.

Doc. Marija Ignjatović, LL.D.
Assistant Professor,
Faculty of Law, University of Niš

***Protection of Human and Minority Rights
in the Period of the Roman Republic***

Summary

The protection of human and minority rights has been one of the most serious and important issues since the Roman law until today. Historically speaking, minority groups have always been part of the population of different countries throughout human history and they have always had their distinctive ethical, religious, cultural or linguistic features which differentiated them from the majority population in their countries. Within the framework of a specific legal system, their human rights' protection is a complex issue considering that it necessarily has to be interpreted in light of the basic constitutional principles and that the protection of their rights actually implies a compromise between the existing legal system and the diversity of their cultural, ethical, linguistic, racial and national characteristics which are the fundamental elements in defining the concept of minority. In this paper, the author explores the human and minority rights' protection in the Roman law by considering the role of the Roman legislation in the period of the Roman Republic in providing for the protection of human and minority rights as well as the contribution of the Roman legislation from this period to establishing the basic legal principles in the area of contemporary civil and constitutional law. Concurrently, these two significant features illustrate of the universal nature of Roman law.

Key words: *minority; protection of human and minority rights; ethical, linguistic, racial and national traits; Roman law*